

УДК 271.2-722.51:[027:271.2-523.6]-048.22](477)"180/191"

<http://doi.org/10.5281/zenodo.400768>

Іванюк І. А.,
старший науковий співробітник
відділу наукового опрацювання документів і організації каталогів
Державної наукової установи «Книжкова палата України ім. Івана Федорова»

ДІЯЛЬНІСТЬ МИТРОПОЛИТІВ КИЇВСЬКИХ І ГАЛИЦЬКИХ З РОЗБУДОВИ МОНАСТІРСЬКИХ БІБЛІОТЕК КИЄВА У ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розглядається внесок митрополитів Київських і Галицьких в розбудову монастирських бібліотек Києва у ХІХ – на поч. ХХ ст. Особлива увага приділяється діяльності превелебних Іринія (І.Я. Фальківського), Філарета (Ф.Г. Амфітеатрова), Платона (М.І. Городецького) Флавіан (М.М. Городецького). Митрополити активно фінансували й розбудовували бібліотеки, наповнювали їх богослужбовими, молитовними, святоотецькими виданнями з власних зібрань, шляхом друку і закупівлі. Завдяки їх зусиллям було здійснено джерелознавче й критичне дослідження фондів книгозбірень.

Ключові слова: монастирська бібліотека, книгозбірня, митрополит Київський і Галицький, фонди бібліотек, каталогізація, розбудова бібліотек.

Иванюк И.А. ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МИТРОПОЛИТОВ КИЕВСКИХ И ГАЛИЦЬКИХ ПО РАЗВИТИЮ МОНАСТЫРСКИХ БИБЛИОТЕК КИЕВА В ХІХ – В НАЧАЛЕ ХХ СТ.

В статье рассматривается вклад митрополитов Киевских и Галицких в развитие монастырских библиотек Киева в ХІХ – в начале ХХ ст. Особенное внимание уделяется деятельности преподобных Ириния (И.Я. Фальковского), Филарета (Ф.Г. Амфитеатрова), Платона (Н.И. Городецкого), Флавиана (Н.Н. Городецкого). Митрополиты активно финансировали и развивали библиотеки, пополняли их богослужбными, молитвенными изданиями из собственных собраний, печатали и закупали книги. Их усилиями было проведено источниковедческое и критическое изучение фондов книгохранилищ.

Ключевые слова: монастырская библиотека, книгохранилище, митрополит Киевский и Галицкий, фонды библиотек, каталогизация, развитие библиотек.

Ivaniuk I.A. ACTIVITIES OF KYIV AND GALICIAN METROPOLITANS IN BUILDING MONASTIC LIBRARIES IN KYIV IN NINETEENTH - EARLY TWENTIETH CENTURY

In the article discusses the contribution of Kyiv and Galician Metropolitans to the development of monastic libraries in Kyiv in nineteenth – early twentieth century. Special attention is given to activities of Rev. Irenaeus (I. Falkivskoho) Filaret (F.G. Amfiteatrov), Plato (M.I. Gorodetsky) Flavian (M.M. Gorodetsky). Metropolitans actively funded and developed libraries, filled them with liturgical, prayer, patristic editions of their collections through print and procurement. One of the founders of library of the St. Michael's Golden-Domed Monastery was Metropolitan Irenaeus. He has made significant efforts to the organization and its activities. I. Falkivsky paid great attention to formation and streamlining its funds. A special contribution of Metropolitan was cataloging assets of library. Rev. Filaret continued the tradition of saving and filling monastic libraries. According to Metropolitan Platon monastic libraries were attached to educational activities and combating with Old Believers and sectarians. Metropolitan Flavian financed the building of new Lavra library.

Keywords: monastic library, a library, Kyiv and Galician Metropolitan, foundations of libraries, cataloging, building libraries.

Постановка проблеми. У історії України є чимало цікавих постатей духовних подвижників, які зробили значний внесок у розвиток української культури. Серед них митрополити Київські і Галицькі Іринеї (І.Я. Фальківський), Філарет (Ф.Г. Амфітеатров), Платон (М.І. Городецький), Флавіан (М.М. Городецький) та ін. Завдяки їх зусиллям створювалися, відроджувалися, розбудовувалися православні монастирські бібліотеки.

Аналіз актуальних досліджень. Життя і діяльність цих діячів привертала увагу багатьох науковців XIX ст., зокрема, А. Белгородського [2], В. Чеховського [27], С. Карпова [12] та ін. Особливу цікавість викликала особа митрополита Іринея (І.Я. Фальківського). У 1861 р. у Київських єпархіальних відомостях надруковано «Хронику об Иринее» – дослідження життєвого шляху єпископа чигиринського, написане професором університету Святого Володимира і Київської Духовної Академії І.М. Скворцовим [22]. Упродовж 1883 р. на сторінках «Киевской старины» публікувалися статті Г. Булашова, присвячені єпископу. Автор детально проаналізував викладацьку діяльність єпископа у Київській Духовній академії [4; 5]. Висвітленням напрямів подвижництва Іринея, також, займалися, І. Яновський [29] і М.І. Петров [18].

Особливе місце у історіографії доби модернізації Російської імперії належить митрополиту Євгенію (Є.О. Болховітінову), який не лише був духовним лідером і подвижником, але й ґрунтовним дослідником церковної історії. Його життєвий шлях і творчі здобутки розглядалися у працях А.Д. Івановського [11], С.І. Пономарьова [19], Є.Ф. Шмурло [28].

Автори другої половини XIX – початку XX ст., також, цікавилися особою митрополита Флавіана, завдяки організаторським і фінансовим зусиллям якого на території Свято-Успенської Києво-Печерської Лаври постала друга, нова лаврська бібліотека. Так, на початку XX ст. з'явилася низка публікацій професора Київської духовної академії Ф. Тітова, у яких висвітлювалися окремі сторінки біографії митрополи-

та [23]. Діяльність Флавіана привернула увагу випускника Московської духовної академії Л.М. Багрецова. У 1903 р. він видав «Краткий обзор святительской деятельности высокопреосвященного Флавиана, ныне митрополита Киевского и Галицкого на Харьковской кафедре и его отбытие в Киев» [1]. Вже після смерті митрополита, у 1916 р., у «Киевских епархиальных ведомостях» з'явилася стаття В. Гримальського «Памяти высокопреосвященного владыки митрополита Флавиана: (По поводу годовщины со дня его блаженной кончины)» [7]. Наприкінці XX – на початку XXI ст. з'явилися роботи присвячені єпископу Чигиринському, коад'ютору Київської митрополії Іринею (І.Я. Фальківському), зусиллями якого було каталогізовано, систематизовано й оновлено бібліотеку Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Значну увагу діяльності Іринея приділено у дослідженнях В. Ульяновського й О. Кошиль [25], Т. Лозової [13], З.І. Хижняк [26]. Роль І.Я. Фальківського у каталогізації та збереженні книжкових зібрань бібліотеки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря висвітлено у роботі В. Ульяновського й О. Кошиль [25].

Приділено увагу, також, зусиллям у розбудові монастирських бібліотек, іншого духовного подвижника, митрополита Київського Флавіана. Серед сучасних авторів, увагу бібліотеці митрополита Флавіана приділили М. Васильєв [6], О. Марченко, С. Смілянець, Н. Хівренко [3], Н. Удод [24].

Метою статті є дослідження внеску митрополитів Київських і Галицьких в розбудову монастирських бібліотек Києва у XIX – на поч. XX ст. Відповідно до мети поставлено такі дослідницькі завдання: серед митрополитів Київських і Галицьких визначити коло осіб які мали безпосередній вплив на генезу православних монастирських бібліотек; проаналізувати діяльність духовних подвижників з розбудови книгозбірень.

Виклад основного матеріалу. У XIX – на початку XX ст. було кілька видатних духовних діячів, подвижників, зусиллями яких розбудовувалися і поставали нові православні монастирські бібліотеки. До

цієї когорти діячів з повним правом можна віднести превелебного Іриней (І.Я. Фальківського) – єпископа чигиринського, коад'ютора Київської митрополії, просвітника й глибокого дослідника історії. Г. Булашев називає його найрізномбічнішим вченим з числа духовних осіб і російських вчених кінця XVIII-XIX ст. [5, с. 89]. Він складав псалми, гімни, елегії, писав богословські трактати, статті з медицини, хронології, військової архітектури, музику до своїх віршів. редагував київські календарі з астрономічними обчисленнями, історичні статті. Зазвичай, власні твори І.Я. Фальківський переписував і надсилав до церковних й світських бібліотек. Так, у квітні 1822 р. він відправив митрополиту Євгенію (Є.О. Болховітінову) для внесення до бібліотеки Кафедрального Софійського собору два рукописні примірники своїх промов за 1808 р. [24, с. 70]. Загалом він залишив по собі 1300 творів у 92 томах [4, с. 91]. Він доклад значних зусиль стосовно організації діяльності бібліотеки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Величезну увагу І. Фальківським було приділено формуванню та упорядкуванню її фондів. Іриней власноруч упорядкував книжкові зібрання. У жовтні 1808 р. він завершив каталогізацію фондів бібліотеки [15, арк. 1]. Книжкові зібрання умовно було поділено на дві частини. До першої – увійшла бібліотека «словеноруська». Другу ж склали книги іншими мовами. На полях каталогу Іриней зафіксував принципи, за якими він упорядкував книжкові зібрання: *«Все книги библиотеки сей, равно как и прочих, расположены по азбучному порядку имен их, а при конце описание каждой книги, между скобками означены лист и номер монастырской главной Описи, сочиненной в 1803 году, где она записана, для удобнейшего при издате делания потребных с обоими Каталогами сношений и справок»* [15, арк. 1].

Настоятель не лише каталогізував, але й проводив бібліографічні розвідки, зазвичай, уточнюючи рік появи творів. Так, Іриней зазначав, що «Вечеря Душевная» у трьох частинах московської типографії, яка датувалася під 1683 р., насправді була

видана на два роки раніше, у 1681 р. [15, арк. 2]. Ним також було встановлено, що два екземпляри «Преподобного Ефрема Свирина» у двох частинах, які зазначені у бібліотечних описах під 1653 р., видрукувані значно пізніше, а саме у 1789 р. [15, арк. 3]. Поряд з виданнями релігійного змісту, до створеного Іринеем каталогу вносилися й світська література, яка зберігалася у монастирській бібліотеці. Наприклад, під літерою «А» зазначалися «Арифметика» Леонтія Магницького, «Атлас Российской империи с пограничными землями», який складався з 19 спеціальних карт, 1745 р. видання тощо [15, арк. 1]. Під час каталогізації з'ясувалося, що деякі книги з різних причин було втрачено. Настоятель Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря Іриней фіксував: *«С. Евангелие под № 44 при пересмотре библиотеки, учинённом по смерти библиотекаря иеромонаха Иванниция, неявилось»*, *«Книга Житие Святых на сентябрь под ном 104 при пересмотре библиотеки учинённом по смерти библиотекаря Иванниция, неявилась»* (мається на увазі «Житіє Святих» у 9 книгах, видане друкарнею Свято-Успенської Києво-Печерської лаври 1764 р.) [15, арк. 3]. У зв'язку з цим, настоятель Іриней встановив суворий контроль за рухом рукописів і друків з фондів бібліотеки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря. Він особисто фіксував дарування й передачу книг, а також перевіряв їх повернення до книгозбірні. Так, у описі Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря Іриней зазначав, що «Апостол» 1768 р., видрукуваний у Свято-Успенській Києво-Печерській лаврі, було передано до вівтаря храму, переплетено у червоний оксамит і оздоблено срібною, позолоченою оправою. «Свангеліє», видане там само у 1746 р., відправлено для здійснення молебнів [15, арк. 1-3]. «Псалтир» 1776 р., того ж видання, передано у Набережно-Миколаєвську церкву Києва, протоіерею Матвієві Росовському [15, арк. 7]. Але разом з тим, Іриней добре розумів цінність унікальних видань і намагався зберегти їх у власності обителі. У 1812 р. міщанин м. Богородська Московської губернії Іван Філімонов-Пудуруєв попросив дозволу на

придбання кількох раритетних книг, які зберігалися у бібліотеці Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря. 29 лютого 1812 р. єпископ на проханні зробив такий напис: «Отказать просителю в сей просьбе, ибо таковых книг в продаже не имеется» [15, арк. 7].

Крім каталогізації і розробки системи контролю за рухом рукописів і друкованих видань, настоятель попрацював і над їх реставрацією. 2 листопада 1809 р. він зазначав: «Книги библиотечные, вновь переплетенные и занумерованные, вместе с другими для употребления моего не нужными, коих всех числом 72 отданы в библиотеку» [15, арк. 1].

Таким чином, зусиллями єпископа чигиринського Іриней книжкові зібрання Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря були не лише упорядковані, але й збережені для прийдешніх поколінь.

У 1822 р. єпископ Іриней наказав, після довгої перерви, спричиненої обліком і каталогізацією фондів бібліотеки, знову відкрити її для монастирської братії. За його наказом брат-бібліотекар і ризничий мали щомісяця роздавати братії рекомендовані книги для прочитання в келіях [21, с. 66].

Особисті книжкові зібрання, по смерті єпископа, стали частиною бібліотеки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Отже, неоціненним здобутком Іриней стало упорядкування, каталогізація і збереження книжкових зібрань бібліотеки Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря.

Опікувався фондами монастирських бібліотек і митрополит Філарет (Ф.Г. Амфітеатров). Він продовжив традиції свого попередника, щодо збереження унікальних рукописних і друкованих пам'яток. У 1840 р. О. Анненков вирішив придбати у Києво-Видубицького монастиря Острозьку Біблію (видання 1580 р.). У своєму клопотанні він зазначав: «Любя отечественные древности и историю, имею я собрание древних русских монет, так же в библиотеке моей есть некоторые древние первопечатные русские книги, отцом моим и мною разновременно приоб-

ретенные... Осмелюсь прибегнуть к убедительнейшей просьбе: о дозволении предоставить для меня один экземпляр Острожской Библии», обіцяючи при цьому передати в монастир Біблію нового друку і 200 руб., або найняти майстрів, які могли б написати для обителі ікони. Однак, митрополит Філарет, резолюцією від 14 грудня 1840 р. заборонив за будь-які гроші продавати видання, які знаходились у книгозбірні монастиря. Один екземпляр Біблії він наказав віддати на зберігання до Київської Духовної Академії, а ще один, залишити під особистим наглядом настоятеля Києво-Видубицької обителі [16].

Упродовж 1881–1892 рр. митрополиту кафедру очолював Платон (М.І. Городецький). Основі його зусилля були спрямовані на розвиток освіти й просвітницьку діяльність, яка на переконання митрополита, створювала своєрідні підвалини для протидії сектантству, що набуло поширення у 80-х рр. XIX ст. Важливим фактором у боротьбі з відгалуженнями від офіційної віри, Платон вважав книжну мудрість і тому певні зусилля докладав до поповнення фондів існуючих монастирських бібліотек і створення нових. Так, митрополит нерідко жертвував книги з власної колекції. А після оновлення й відкриття 6 серпня 1886 р. Києво-Межигірського монастиря, він долучився до відродження книжкового зібрання обителі, й передав їй 1/15 частина всіх книг митрополичої бібліотеки.

Вважаючи, що не лише вивчення богослужбової й святоотецької літератури, але й ознайомлення з православними періодичними виданнями сприяє зростанню рівня релігійної свідомості митрополит організував і сприяв передплаті й надходженню до різних духовних установ і навчальних закладів, а також до православних монастирських бібліотек газет і журналів духовного змісту. Рекомендованими Платоном виданнями були «Праці Київської духовної академії», «Віра і Розум», «Православний співбесідник», «Бесіда», тощо [20].

За його служіння на митрополичій кафедрі монастирі й монастирські бібліотеки активно залучалися до просвітницької діяльності. Він сприяв утворенню публічних

бібліотек, забезпечуючи їх книгами релігійно-місіонерського змісту з власних колекцій і колекцій київських обителів.

Зусиллями митрополита Платона, який був почесним головою Київського Свято-Володимирського православного братства, у 1899 р. у Києво-Михайлівському Золотоверхому монастирі, Софійському соборі й церкві Десятинного Миколи було відкрито нові книжкові сховища. Метою їх існування проголошувалося забезпечення церковно-парафіяльних шкіл і парафіяльних бібліотек книгами релігійного й етичного змісту [17].

У боротьбі з поширенням сектантства митрополит Платон ініціював створення вуличних бібліотек. У 1886 р. такі книгозбірні було засновано при Києво-Михайлівському Золотоверхому монастирі й Свято-Успенській Києво-Печерській лаврі [10]. Згодом, на думку митрополита такі книгозбірні мали виникнути у всіх церквах і монастирях Києва.

Ще одним подвижником, який опікувався православними монастирськими бібліотеками був митрополит Київський і Галицький Флавіан (М.М. Городецький) – меценат, просвітник, член Святішого Синоду [14].

Завдяки його зусиллям на початку ХХ ст. у Свято-Успенській Києво-Печерській лаврі було споруджено спеціальні приміщення для нової лаврської бібліотеки. Її частиною, згодом, стала й власна книжкова колекція митрополита, яка налічувала понад 15 тис. примірників [9]. Вочевидь він почав збирати її ще під час служби у Китайській духовній місії упродовж 1873-1884 рр.

У фондах бібліотеки Флавіана знаходилася низка рідкісних видань з історії, літератури, педагогіки, музики. Найцінніші з них: праця абата Міня (*Magnet P. Petrology cursus completes. – Series graeca (161 t.) et latina (221 t.)*), «Летописи Барония» (34 т.), «Русская историческая библиотека», видана Археографічною комісією (25 т.) та ін. [21]. У книгозбірні зберігалися багатотомні архіви: Південно-Західної Росії, князів Воронцова й Куракіна, графів Мордвинових та ін. [24].

Фінансування будівництва бібліотеки, митрополит Флавіан розпочав у 1907 р., коли вирішив передати Свято-Успенській Києво-Печерській лаврі власне книжкове зібрання. Частину своїх прибутків він перераховував на окремий рахунок до Лаврського Казначейства. З нього неодноразово кошти надходили до Духовного Собору Свято-Успенської Києво-Печерської лаври з метою прискорення початку будівництва книгозбірні [3, с. 5]. Так, 27 січня 1908 р. він звернувся до скарбничого з проханням передати на ці потреби 20 тис. руб. [9, арк. 27]. У червні 1908 р. він виділив 15 тис. руб. на будівництво бібліотеки й придбання полиць [9, арк. 35]. У вересні цього ж року Флавіан пожертвував 5 тис. руб. на завершення спорудження книгозбірні [9, арк. 37]. Вже 25 липня цього ж року Духовний собор видав розпорядження лаврському скарбникові архімандриту Ієроніму виконати волю митрополита [9, арк. 47].

Завдяки фінансовій підтримці митрополита Флавіана у січні 1908 р. Духовним собором обителі було наказано підготувати місце майбутнього будівництва і розібрати старі споруди які знаходилися неподалік будинку настоятеля, а саме – сарай та цегляний будинок ХІХ ст., де розташовувалася кухня, а також келії кухарів і садівників [8, арк. 1]. Поряд з тим, було запропоновано лаврському архітектору Є.Ф. Єрмакову підготувати проект і фінансові розрахунки.

22 лютого 1908 р. до Духовного Собору було подано проект Є.Ф. Єрмакова на будівництво двоповерхової, кам'яної споруди для розміщення бібліотеки [8, арк. 3]. Кошторис становив 38279 руб. 32 коп. [8, арк. 5].

У той самий день проект було затверджено Духовним Собором і прийнято ухвалу звернутися до Київського Кріпосного Інженерного Управління за отриманням дозволу на будівництво [8, арк. 3]. Зрештою, дозвіл на будівництво було отримано після звернення Духовного собору 19 березня 1908 р. до Київського коменданта.

Приміщення бібліотеки було вирішено обладнати шафами й полицями для зберігання книг. 11 листопада 1908 р. бібліотекар ієромонах Михаїл, визначив що для

функціонування двох братських читалень необхідно замовити 8 шаф для книг, 8 столів – 4 великих, 4 малих [8, арк. 117]. Необхідні роботи було виконано під керівництвом майстра Івана Прядченка. Лише на полиці було витрачено 2383 руб. [8, арк. 76].

Відповідно до прийнятого рішення було створено новий кошторис. Після нових обрахунків вартість системи опалення була визначена у розмірі 947 руб. 28 коп. Передбачалося: «смазать чердачные потолки глиной, сложить голландские кирпичные печи с дымовыми трубами (4 штуки), сложить кирпичную пекарную печь с дымовой трубой, сложить кафельную большую плиту с 2-ми духовыми шкафами, сложить очаг кафельный с котлом и дымовой трубой ...» [8, арк. 11]. Відкрити бібліотеку планувалося у 1909 р. але її спорудження тривало до 1910 р.

Митрополит Флавіан передав до бібліотеки власну книжкову колекцію. Основне місце у її фондах посідала: богослужбова, релігійна й історична література. Незначну кількість фонду становили: художні, мовознавчі, бібліографічні видання, праці з філософії, психології, географія, етнографія та інших галузей знань. Періодичні видання були представлені духовними та історичними журналами [3, с. 5]. У спеціальній вітрині у бібліотеці зберігалися розпорядження митрополита Флавіана [9, арк. 69]. Фонд був систематизований і описаний власноруч митрополитом Флавіаном. У 1910 р. у друкарні Свято-Успенської Києво-Печерської лаври за ка-

ртковим каталогом надруковано «Систематический каталог книг библиотеки высокопреосвященного Флавиана, митрополита Киевского и Галицкого» [21]. Згодом, він поповнився виданнями, які надійшли до бібліотеки по смерті владики.

Новозбудована бібліотека Флавіана користувалася популярністю як в духовному, так і науковому середовищі Києва. Її фондами користувалися зокрема, професор КДА протоієрей Ф.І. Тітов, академік О. Єрмак, митрополит Антоній, великі княгині та інші поважні відвідувачі. Книги з бібліотеки згідно запитів надсилалися й читачам до інших міст [3, с. 55].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, упродовж ХІХ – на початку ХХ ст. одним з визначальних факторів існування й функціонування православних монастирських бібліотек Києва була організаційна, наукова й просвітницька діяльність митрополитів Київських і Галицьких. Завдяки їх зусиллям було здійснено джерелознавче й критичне дослідження фондів книгозбірень із залученням до цієї роботи, ченців, студентів і викладачів КДА. Митрополити активно фінансували й розбудовували бібліотеки, наповнювали їх богослужбеними, молитовними, святоотецькими виданнями з власних зібрань, шляхом друку і закупівлі. Розуміючи важливість книгозбірень як осередків формування теологічного світогляду і освіти, вони намагалися залучити монастирську братію до пізнання істини через знайомство з книгою і засвоєння релігійних догматів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багрецов Л. М. Краткий обзор святительской деятельности высокопреосвященного Флавиана, ныне митрополита Киевского и Галицкого на Харьковской кафедре и его отбытие в Киев / Л. М. Багрецов. – Киев ; Харьков, 1903. – 12 с.
2. Белгородский А. Киевский митрополит Иерофей Малицкий (1796-1799 гг.) / А. В. Белгородский. – Киев: тип. И. И. Горбунова, 1901. – 226 с.
3. Бібліотека митрополита Флавіана (каталог книг з фонду відділу стародрукованих, рідкісних та цінних книг) / упоряд. О. Марченко; ред. С. Смілянець, Н. Хівренко, Н. Горська; вступ. ст. Н. Удод; Нац. іст. б-ка України. – Київ: Видавничий дім «Вініченко», 2011. – 64 с.
4. Булашев Г. Ириней Фальковский, коадьютор киевский / Г. О. Булашев // Киевская старина. – 1883. – Т. 5. – Січень. – С. 89-120.
5. Булашев Г. Ириней Фальковский, коадьютор киевский [Текст] / Г. О. Булашев // Киевская старина. – 1883. – Т. 6. – Травень. – С. 66-96.

6. Васильєв М.Г. Митрополит Флавіан Городецький – відомий церковний діяч та просвітник / М.Г. Васильєв // Могилянські читання 2001 року: Зб наук. праць. – Київ, 2001. – С. 53-56.
7. Гримальский В. Памяти высокопреосвященного владыки митрополита Флавиана: (По поводу годовщины со дня его блаженной кончины [Текст] / В. Гримальский // Киевские епархиальные ведомости. – 1916. – От. 2 – С. 1011-1013.
8. Дело Духовного собора Киево-Печерской Успенской лавры о постройке нового каменного здания для библиотеки – Центральный державний історичний архів України, м. Київ (ЦДАК України), Ф. 128, оп. 1 (заг), спр. 3258, 140 арк.
9. Дело о пожертвовании Киевским митрополитом Флавианом 75000 руб. – ЦДАК України, Ф. 128, Оп. 1 (бух), Спр. 2963, 104 арк.
10. Еще передвижные уличные библиотеки в Киеве // Киевские епархиальные ведомости. – 1886. – № 6. – С. 270-271.
11. Ивановский А. Д. Митрополит Киевский и Галицкий Евгений (Болховитинов) / А. Д. Ивановский. – СПб.: т-во «Обществ. польза», 1872. – 112 с.
12. Карпов С. М. Евгений Болховитинов как митрополит Киевский / С. М. Карпов. – Киев: Тип. Барского, 1914. – VI, 273 с.
13. Лозова Т. Иринея Фальковський та його «Размышления ежедневные, писанные в 1787 году» / Т. Лозова // Зб. праць молодих вчених та аспірантів Ін-ту укр. археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. – Київ, 1997. – Кн. 2. – С. 160-208.
14. Митрополит Киевский и Галицкий Флавиан (Николай Николаевич Городецкий) 89-летию со дня кончины посвящается [Электронный ресурс]: Единое отечество. – Режим доступа: http://www.otechestvo.org.ua/hronika/2004_11/h_17_01.htm – Назва з екрана.
15. Описание Киево-Златоверхо-Михайловского монастыря, сколько церквей, церковных вещей и др. Каталог книгам. Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Ф. 307, Од. зб. 540, 72 арк.
16. О покупке Анненковым помещиком, хранящейся в монастыре Острожской библии. 1840 г. – ЦДАК, Ф. 130, Оп. 1, Спр.988, Арк. 1-2.
17. О разрешении распорядительному комитету Епархиального книжного склада при братстве Святого Владимира открыть при доме Свято-Владимирского братства книжный склад, 16 мая – 21 июня 1889 г. – Державний архів Київської області, Ф.2. Канцелярія Київського губернатора, Оп.6, Спр. 208, 2 арк.
18. Петров Н. И. Автобиографические записки преосвященного Ириней Фальковского. Ч. 1: (1762-1783 гг.) / Н. И. Петров // Труды Киевской Духовной Академии. – 1907. – № 7. – С. 456-479.
19. Пономарев С. И. Материалы для биографии митрополита Евгения / С. И. Пономарев. – Киев: тип. Киево-Печ. лавры, 1867. – 63 с.
20. Распоряжения епархиального начальства и разные известия по Киевской епархии // Киевские епархиальные ведомости. – 1888. – № 2.
21. Систематический каталог книг Библиотеки высокопреосвященного Флавиана, Митрополита Киевского и Галицкого / сост. Игумен Михаил. – Киев: Тип. Киево-Печерской Успенской Лавры, 1910. – 677 с.
22. Скворцов И. М. Хроника жизни Ириней Фальковского / И. М. Скворцов // Киевские Епархиальные Ведомости. – 1861. – № 6. – С. 173-187; № 8. – С. 244-263; № 10. – С. 305-321.
23. Титов Ф. Венок на могилу высокопреосвященного митрополита Флавиана ([ум.] 4 ноября 1915 г.): [Речи] / Под ред. проф. прот. Феодора Титова. – Киев: Киево-Печ. Усп. лавра, 1915. – 144 с.; Титов Ф. Двадцатипятилетие архипастырского служения высокопреосвященного Флавиана, митрополита Киевского и Галицкого / Ф. Титов. – Киев: тип. АО «Петр Барский» в Киеве, 1910. – 52 с.; Титов Ф. Путешествие высокопреосвященного Флавиана, ми-

- трополита Киевского и Галицкого, в Белгород Курской губернии / Ф. Титов. – Киев: тип. АО Н. Т. Корчак-Новицкого, [1910]. – 8 с.
24. Удод Н. Книжкова колекція митрополита Флавіана – історичне минуле і сьогодення / Н. Удод // Історичний журнал. – 2009. – № 4. – С. 59-70.
25. Ульяновський В., Кошиль О. Старожитня бібліотека Михайлівського Золотоверхого монастиря (спроба реконструкції кириличної збірки) / В. Ульяновський, О. Кошиль. – Київ: НКПІКЗ, «Фенікс», 2008. – 192 с.
26. Хижняк З.І. Фальковський Іван Якимович, чернече ім'я Іриней / З.І. Хижняк // Києво-Могилянська академія в іменах XVII-XVIII ст. Енциклопедичне видання. – Київ, 2001. – С. 557-559.
27. Чеховский В. Киевский митрополит Гавриил Бэнулеску-Бодони (1799–1803 гг.) / В. М. Чеховский // Труды Киевской духовной Академии, 1904. — № 7. — С. 355-431; № 8. — С. 490-588; № 9. — С. 65-108; № 10. — С. 238-281.
28. Шмурло Е. Ф. Евгений, митр. Киевский: Очерк развития его ученой деятельности в связи с биографией / Е. Ф. Шмурло // Журнал Министерства народного просвещения. – 1886. – Апр. – С. 277-344; 1887. – Июнь. – С. 307-372.
29. Яновский И. Ириней Фальковский, епископ Чигиринский, коадьютор митрополии Киевской (1813-1823) / И. Яновский // Полтавские Епархиальные Ведомости. – 1883. – № 19. – С. 924-930.

LITERATURA

1. Bagrecov L. M. Kratkij obzor svjatitel'skoj dejatel'nosti vysokopreosvjashennogo Flaviana, nyne mitropolita Kievskogo i Galickogo na Har'kovskoj kafedre i ego otbytie v Kiev / L. M. Bagrecov. – Kiev ; Har'kov, 1903. – 12 s.
2. Belgorodskij A. Kievskij mitropolit Ierofej Malickij (1796-1799 gg.) / A. V. Belgorodskij. – Kiev: tip. I. I. Gorbunova, 1901. – 226 s.
3. BibliotekamytopolytaFlaviana (katalogknygzfonduidilustarodrukovan yh, ridkisnyhtacinnihknyg) / uporjad. O. Marchenko; red. S. Smiljanec', N. Hivrenko, N. Gors'ka; vstup. st. N. Udod; Nac. ist. b-kaUkrai'ny. – Kyi'v: Vydavnychjdim «Vinichenko», 2011. – 64 s.
4. Bulashev G. Irinej Fal'kovskij, koad'jutor kievskij / G. O. Bulashev // Kievskaja starina. – 1883. – T. 5. – Sichen'. – S. 89-120.
5. Bulashev G. Irinej Fal'kovskij, koad'jutor kievskij [Tekst] / G. O. Bulashev // Kievskaja starina. – 1883. – T. 6. – Traven'. – S. 66-96.
6. Vasyl'jev M.G. Mytropolyt Flavian Gorodec'kyj – vidomyj cerkovnyj dijach ta prosvitnyk / M.G. Vasyl'jev // Mogyljans'ki chytannja 2001 roku: Zb nauk. prac'. – Kyi'v, 2001. – S. 53-56.
7. Grimal'skij V. Pamjati vysopreosvjashennogo vladyki mitropolita Flaviana: (Po povodu godovshhiny so dnja ego blazhennoj konchiny [Tekst] / V. Grimal'skij // Kievskie eparhial'nye vedomosti. – 1916. – Ot. 2 – S. 1011-1013.
8. Delo Duhovnogo sobora Kievo-Pecherskoj Uspenskoj lavry o postrojke novogo kamennogo zdanija dlja biblioteki – Central'nij derzhavnij istorichnij arhiv Ukraïni, m. Kiïv (CDIAK Ukraïni), F. 128, op. 1 (zag), spr. 3258, 140 ark.
9. Delo o pozhertvovanii Kievskim mitropolitom Flavianom 75000 rub. – CDIAK Ukraïni, F. 128, Op. 1 (buh), Spr. 2963, 104 ark.
10. Eshhe peredvizhnye ulichnye biblioteki v Kieve // Kievskie eparhial'nye vedomosti. – 1886. – № 6. – S. 270-271.
11. Ivanovskij A. D. Mitropolit Kievskij i Galickij Evgenij (Bolhovitinov) / A. D. Ivanovskij. – SPb.: t-vo «Obshhestv. pol'za», 1872. – 112 s.
12. Karpov S. M. Evgenij Bolhovitinov kak mitropolit Kievskij / S. M. Karpov. – Kiev: Tip. Barskogo, 1914. – VI, 273 s.
13. Lozova T. Irynej Fal'kovskij ta jogo «Razмышlennyja ezhednevnye, pysannye v 1787 godu» / T. Lozova // Zb. prac'

- molodyh vchenyh ta aspirantiv In-tu ukr. arheografii' ta dzhereloznavstva im. M.S. Grushevs'kogo. – Kyi'v, 1997. – Kn. 2. – S. 160-208.
14. Mitropolit Kievskij i Galickij Flavian (Nikolaj Nikolaevich Gorodeckij) 89-letiju so dnja konchiny posvjashhaetsja [Elektronnij resurs]: Edinoe otechestvo. – Rezhim dostupu: http://www.otechestvo.org.ua/hronika/2004_11/h_17_01.htm – Nazva z ekrana.
15. Opis' Kievo-Zlatoverho-Mihajlovskogo monastyrja, skol'ko cerkvej, cerkovnyh veshhej i dr. Katalog knigam. Institut rukopisu Nacional'noï biblioteki Ukraïni im. V.I. Vernads'kogo, F. 307, Od. zb. 540, 72 ark.
16. O pokupke Annenkovym pomeshhikom, hranjashhejsja v monastyre Ostrozhskoj biblii. 1840 g. – CDIAK, F. 130, Op. 1, Spr.988, Ark. 1-2.
17. O razreshenii rasporjaditel'nomu komitetu Eparhial'nogo knizhnogo sklada pri bratstve Svjatogo Vladimira otkryt' pri dome Svjato-Vladimirskogo bratstva knizhnyj sklad, 16 maja – 21 ijunja 1889 g. – Derzhavnij arhiv Kiïvs'koï oblasti, F.2. Kanceljarija Kiïvs'kogo gubernatora, Op.6, Spr. 208, 2 ark.
18. Petrov N. I. Avtobiograficheskie zapiski preosvjashhennogo Irineja Fal'kovskogo. Ch. 1: (1762-1783 gg.) / N. I. Petrov // Trudy Kievskoj Duhovnoj Akademii. – 1907. – № 7. – S. 456-479.
19. Ponomarev S. I. Materialy dlja biografii mitropolita Evgenija / S. I. Ponomarev. – Kiev: tip. Kievo-Pech. lavry, 1867. – 63 s.
20. Rasporjazhenija eparhial'nogo nachal'stva i raznye izvestija po Kievskoj eparhii // Kievskie eparhial'nye vedomosti. – 1888. – № 2.
21. Sistematicheskij katalog knig Biblioteki vysokopreosvjashhennogo Flaviana, Mitropolita Kievskogo i Galickogo / sost. Igumen Mihail. – Kiev: Tip. Kievo-Pecherskoj Uspenskoj Lavry, 1910. – 677 s.
22. Skvorcov I. M. Hronika zhizni Irineja Fl'kovskogo / I. M. Skvorcov // Kievskie Eparhial'nye Vedomosti. – 1861. – № 6. – S. 173-187; № 8. – S. 244-263; № 10. – S. 305-321.
23. Titov F. Venok na mogilu vysokopreosvjashhennogo mitropolita Flaviana ([um.] 4 nojabrja 1915 g.): [Rechi] / Pod red. prof. prot. Feodora Titova. – Kiev: Kievo-Pech. Usp. lavra, 1915. – 144 s.; Titov F. Dvadcatipjatiletie arhipastyr'skogo sluzhenija vysokopreosvjashhennogo Flaviana, mitropolita Kievskogo i Galickogo / F. Titov. – Kiev: tip. AO «Petr Barskij» v Kieve, 1910. – 52 s.; Titov F. Puteshestvie vysokopreosvjashhennogo Flaviana, mitropolita Kievskogo i Galickogo, v Belgorod Kurskoj gubernii / F. Titov. – Kiev: tip. AO N. T. Korchak-Novickogo, [1910]. – 8 s.
24. Udod N. Knyzhkova kolekcija mytropolity Flaviana – istorychne mynule i s'ogodennja / N. Udod // Istorychnyj zhurnal. – 2009. – № 4. – S. 59-70.
25. Ul'janovs'kyj V., Koshyl' O. Starozhytnja biblioteka Myhajlivs'kogo Zolotoverhogo monastyrja (sproba rekonstrukcii' kyrylychnoi' zbirky) / V. Ul'janovs'kyj, O. Koshyl'. – Kyi'v: NKPIKZ, «Feniks», 2008. – 192 c.
26. Hyzhnjak Z.I. Fal'kovs'kyj Ivan Jakymovych, cherneche im'ja Irynej / Z.I. Hyzhnjak // Kyjevo-Mogyljans'ka akademija v imenah XVII-XVIII st. Encyklopedychne vydannja. – Kyi'v, 2001. – S. 557-559.
27. Chehovskij V. Kievskij mitropolit Gavriil Bjenulesku-Bodoni (1799–1803 gg.) / V. M. Chehovskij // Trudy Kievskoj duhovnoj Akademii, 1904. — № 7. — S. 355-431; № 8. — S. 490-588; № 9. — S. 65-108; № 10. — S. 238-281.
28. Shmurlo E. F. Evgenij, mitr. Kievskij: Oчерk razvitija ego uchenoj dejatel'nosti v svjazi s biografiej / E. F. Shmurlo // Zhurnal Ministerstva narodnogo prosveshhenija. – 1886. – Apr. – S. 277-344; 1887. – Ijun'. – S. 307-372.
29. Janovskij I. Irinej Fal'kovskij, episkop Chigirinskij, koad#jutor mitropolii Kievskoj (1813-1823) / I. Janovskij // Poltavskie Eparhial'nye Vedomosti. – 1883. – № 19. – S. 924-930